
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I.

Eds. Rastislav Kožíak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 440 s.
ISBN 80-89027-19-9

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

*Byzantský hesychazmus ako cesta k svätosti*¹

Imrich Belejkanič

BELEJKANIČ, Imrich: *Byzantine Hesychasm as Way to Holiness*. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I. Bratislava: Chronos, 2006, p. 115-120.

Hesychasm was defended theologically by Gregory Palamas at about three separate Hesychast Synods in Constantinople from 1341, 1347 and 1351; he was asked to by his fellow monks on Mt. Athos to defend it from the attacks of Barlaam of Calabria, who advocated a more intellectualist approach to prayer. Hesychasm is a mystical prayer; Palamite theology, Byzantine politics and later Orthodox and monastic aesthetics.

KEYWORDS: Byzantium, Hesychasm, Gregory Palamas, Barlaam

ÚVODNÁ ČASŤ

V priebehu dejín ľudstvo neustále hľadalo svoj vzťah k Absolútnu. Výsledkom toho sú rôzne náboženské systémy, ktoré sa vzájomne odlišujú v mnohých aspektoch, avšak v zásade sa snažia o to, aby človeku ukázali cestu k Bohu. Boh je najvyššia Svätosť, preto cestu k Nemu aj dnešná naša civilizácia vníma, ako cestu ku svätosti.

Medzi náboženskými doktrínami osobitné miesto zaujíma kresťanstvo, podľa ktorého v osobe Ježiša Krista sám Boh vstúpil do dejín tohto sveta a ukázal celému ľudstvu cestu ku svätosti.² Sám Kristus kvôli našej svätosti išiel na kríž a obetoval sa, aby dosiahnutie svätosti nebolo pre nás ilúziou, ale reálnou možnosťou. Kristovou katharizou bola potvrdená aj realita našej svätosti.

Cestu k Absolútnu, k Bohu cez Krista hľadali a nachádzali mnohí, predovšetkým pustovníci a mnísi. Jednými z takýchto boli aj hesychastskí mnísi, alebo palamisti.³

¹ Štúdia je publikovaná v rámci projektu VEGA: Palamizmus – teologický, filozofický, spoločensko-politický, historický, kultúrny a umelecký fenomén Byzancie a jeho vplyv na slovenské prostredie. Registračné číslo projektu: 1/2501/05.

² Sv. evanjelista Ján píše: „Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo Boh“. (Jn 1, 1).

³ Hesychazmus najvýraznejšie rozdeľoval kresťanský Východ a Západ. Koncil v Konstantinopole roku 1351 uznal doktrínu palamizmu ako autentický výraz orthodoxie. Západ však ju vnímal nielen ako filozofický nezmysel, ale aj skutočnú herézu. Takto kategoricky sa o nej vyjadril Jugie: Palamas DTC, diel XI., col. 1764. Hesychazmus je predovšetkým aktualizáciou toho, aké miesto v živote človeka má zohrávať teológia o Svätom Duchu a božských energiách od čoho je bytostne závislá svätosť človeka.

HESYCHAZMUS – CESTA KU SVÄTOSTI

Hesychnazmus, ktorého centrom sa stala byzantská hora Athos siahala až do počiatku monasticizmu.⁴ Vzor cenobitskému ideálu (regula sv. Bazila Veľkého a sv. Theodora Studitu) vždy slúžila najstaršia forma čistej kontemplácie a vnútorného mlčania anachoretov. Tieto dve formy monasticizmu na Východe medzi sebou nesúperili a ani sa medzi nimi neprejavovala nijaká rivalita, pretože reprezentovali a reprezentujú rovnaký typ monasticizmu. Pochádzajú totiž zo spoločného prameňa kresťanského mysticizmu.⁵

Hlavnou charakteristickou črtou východnej antropológie je doktrína *theosisu*.⁶ Už veľkí učenci kresťanského Východu sv. Grégorios z Nissy a sv. Maximos Homologéta (Vyznávač) systematizovali spomínanú doktrínu, v ktorej bol formulovaný zásadný antropológický princíp kresťanského učenia – doktrína spojenia človeka s Bohom. Sv. Grégorios z Nissy vo svojom diele „*O živote Mojžiša*“ hovorí o *žiarení v temnote*, v ktorej Mojžiš *videl Boha*. Táto vízia *v temnotách* zavrhuje podľa sv. Maxima Homologéta proces *theosisu*. Teológ John Meyendorff zdôrazňuje, že v danom prípade ide o nevyžiadany dar *všemohúceho Boha, ktorý voľne vychádza zo svojej transcendencie, ale pritom v zásade ostáva nepoznatelný*.⁷

Podobne aj sv. Simeon Nový Teológ (942-1022), jediný mystik východného kresťanského sveta, ktorý hovoril o vlastných zážitkoch mystickej skúsenosti, opísal toto mystérium zbožnosti takto: „Tvojím pričinením Pane sa tento chrám, podliehajúci skaze – moje telo – spojilo s Tvojím svätým telom, aby sa moja krv zmiešala s Tvojou a odtiaľ som Tvojím priesvitným a priezračným údom.“⁸

Ústrednú doktrínu východnej kresťanskej antropológie, koncepciu *theosisu* v sebe kumulovala aj asketická prax hesychastov,⁹ cenobitov, ktorí sídlili na hore Sinaj. Títo mníši praktizovali *modlitbu srdca* alebo *Ježišovu modlitbu*, v ktorej odriekali krátky text modlitby: *Pane Ježišu Kriste, Synu Boží, zmiluj sa nado mnou hriešnym*. Išlo o kontemplatívnu modlitbu neustáleho *odriekania, meditovania a zvnútorňovania*.

Počnúc 6. storočím sa *hésychia* rozšírila z hory Sinaj aj do byzantského kláštorného života. Kalistos Ware uvádza, že už sv. Ján Klimakos (6.-7. stor.), ktorý patrila medzi najvýznamnejších sinajských teológov a je autorom *Lestvice*, zdôrazňoval dôležitosť *hésychie*.¹⁰ Až s Nicephorosom Samotárom (13. stor.) sa tento mystický smer udomácnil na hore Athos a v ďalších kláštoroch Byzancie. Nicephoros zdôrazňoval, že cieľom duchovného života je uvedomovať si prostredníctvom sviatostí *poklad ukrytý v srdci*. Inak povedané spojiť *ducha – nús so srdcom - Božím miestom*. Takéto spojenie docielime keď necháme zostúpiť ducha do srdca prostredníctvom nášho dychu. Jean Gouillard tvrdí, že Nicephoros Samotár je *prvý presne datovaný svedok Ježišovej modlitby v kombinácii s technikou dýchania*.¹¹

⁴ John Meyendorff: Saint Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe, Paris 1959, s. 7.

⁵ J. Bois: Les hésychastes avant le XIV siècle, in: Echos d' Orient, 1901, t. V., s. 125.

⁶ *Theosis* – zbožštenie.

⁷ Jean Meyendorff: Saint Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe, s. 45.

⁸ *Ibidem*, s. 57.

⁹ Hesychnasta je odvodeninou od termínu *hésychia* – *pokoj, mlčanie*.

¹⁰ Kallistos Ware: Úvod k John Climacus: The Ladder of Divine Ascent, (prel. Colm Luibheid a Norman Russell, New York 1982), s. 48-49.

¹¹ Jean Gouillard: Petite Philocalie de la Prière du Coeur, Paris 1968, s. 185.

Nicephoros v diele *O stráži srdca* podrobne vysvetľuje uvedenú metódu modlitby: *Ako som ti povedal, sadni si, sústred' svojho ducha, uveď ho – vravím, tvojho ducha – do nozdier; pretože touto cestou dych zostupuje do tvojho srdca. Tlač ho a núť ho zostúpiť do tvojho srdca súčasne so vzduchom, ktorý si vdýchol. Keď tam už bude, uvidíš, aká to bude radosť. Tak ako človek, ktorý sa po dlhom čase vracia domov a nevie premôcť radosť, že znova uvidí svoju ženu a detí, tak aj duch, ktorý sa spojil s dušou, prekypuje radosťou a nevysloviteľnou slasťou. Vezď ďalej, že kým sa tam tvoj duch nachádza, nesmieš mlčať ani zaháľať. Jediné čo smieš robiť, čím sa smieš zaoberať, je odriekať modlitbu: Pane Ježišu Kriste, Synu Boží, zmiluj sa nadou hriešnym. A neprestaň za nijakú cenu.*¹²

Ešte väčší význam pre rozmach hesychazmu v Byzancii mal Grégorios Sinaita (1255-1346), ktorý zdôrazňoval ústrednú úlohu *spomienky na Boha*.¹³ Človek si má pritom uvedomiť milosť udelenú pri krste, ktorú potom prekryjú hriechy.

Grégorios dáva prednosť pred organizovaným mníštvom pustovníckemu spôsobu života, pretože liturgická modlitba je často povrchná a nevyvoláva *spomienku na Boha*. Grégorios upozorňuje pritom na nebezpečenstvo *predstavivosti*. Podľa neho je predstavivosť vo všetkých dobrovoľných i nedobrovoľných podobách najnebezpečnejším nepriateľom spojenia s Bohom.¹⁴

Mircea Eliade vidí pozitívum hesychazmu aj v tom, že vďaka hesychastickým sporom byzantská teológia prestala byť *teológiou, ktorá opakuje*.¹⁵ Kalabrijský mních Barlaam, ktorý prišiel do Konstantinopolu okolo roku 1330 kritizoval kontemplatívnu metódu hesychastov a dokonca ich obvinil z kacírstva, konkrétne z *herézy mesalianizmu*.¹⁶ Hesychasti totiž tvrdili, že *vidia* Boha. Táto myšlienka bola pre kresťanský Západ *tážko prijateľná*, preto celý proces vyústil do konfliktnej roviny a z dejín ho poznáme ako tzv. *hesychastické spory*.

Spomedzi hesychastov najviac vynikol Grégorios Palamas, ktorý je autorom diela *Triady na obranu svätých hesychastov*. V danom diele odpovedá mníchovi Barlaamovi¹⁷ na jeho kritiku *hésychie* a súčasne v ňom *aktualizuje* východné teologické dedičstvo, pričom zdôrazňuje rozlíšenie medzi Božou podstatou – *usia* a Božími energiami – *enérgeries tu Theú*, prostredníctvom ktorých Boh pôsobí mimo svojej podstaty. Svojimi energiami je Boh prítomný v stvorenom svete.

Učenie o *enérgeries tu Theú* schválili konstantinopolské koncily v rokoch 1341, 1347 a 1351. Základným východiskom palamistickej teológie o *enérgeries tu Theú* je

---

¹² Podľa Johna Meyendorffa ide o základnú črtu východnej kresťanskej mystiky. Pozri: Saint Grégoire Palamas, s. 71.

¹³ Argumentoval tým, že už v Starom Zákone sa stretávame s výzvou: „Pamätaj na Pána Boha v každom čase“ (Dt 8, 18).

¹⁴ Podľa Nikodema Hagioritu veľké kláštory, ktoré vlastnili značné majetky čoraz viac rozširovali svoju pôsobnosť zaznamenávajú svoju postupný úpadok mysticizmu, ktorý jedine hesychasti starostlivo zachovávali. Práve v tom spočíva význam kontemplačnej obnovy, ktorú na Athose uskutočnil Grégorios Sinaita. Jej význam spočíval v integrácii ľudského ducha do Božieho života. Porovnaj: Nikodem Hagiorita: Philokalia, Atény 1893, diel II., s. 242.

¹⁵ Eliade Mircea, s. 183.

¹⁶ Podľa messalianistov konečným cieľom kresťanov je extatické spojenie človeka s Kristovým osláveným telom.

¹⁷ Kalabrijec Barlaam si získal dôveru byzantského cisára za to, že sa intenzívne venoval otázke znovuoživenia jednoty byzantskej a rímskej cirkvi.

udalosť *Premenenia – Preobraženia* na hore Tábor, kde sa neodohrala premena v Ježišovi, ale vo sv. apoštoloch. Božou milosťou *i Theía cháry* nadobudli schopnosť vidieť Ježiša takého aký bol vo svojom svetle. Takúto schopnosť videnia Boha mal Adam pred pádom a kresťan ju získa v eschatologickej budúcnosti. Čo znamená, že *videnie* Boha v jeho nestvorenom svetle je späť s dokonalosťou začiatku a konca našich dejín, s rajom a s eschatonom, ktorým sa naše dejiny ukončia. No tí, ktorí sa preukážu hodní Božieho kráľovstva, už teraz vidia nestvorené svetlo, podobne ako apoštoli na hore Tábor.

Palamas tvrdí, že vidinu nestvoreného svetla sprevádza aj objektívne svetlo svätca, pretože ten kto sa podieľa na *enérgies tu Theú* stane sa sám v istom zmysle svetlom. Je spojený so svetlom a spolu s ním vidí pri plnom vedomí všetko čo ostáva skryté pre tých, ktorí nedostali túto milosť. V skutočnosti sa následkom inkarnácie Božieho Lógosa *o Lógos tu Theú* aj vaše telo môže stať „chrámom Svätého Ducha, ktorý je vo vás“,¹⁸ podmienkou z vašej strany je dostať sa do stavu *theoptie*, videnia Božieho svetla.

Podľa Palamu cez sviatosť Eucharistie sa Kristus nachádza vnútri nášho tela, kde *nosíme svetlo Otca v osobe Ježiša Krista*.¹⁹ Táto božská prítomnosť vnútri nášho tela prostredníctvom energii *premieňa* naše telo, *zduchovňuje ho* tak, že sa človek stáva *theofóros* – bohonosný (nositeľom Boha).²⁰ *Zduchovnenosť* tela neimplikuje u človeka odpútavanie od hmoty. Naopak rozjímajúci bez toho, aby sa odpútal alebo bol oddelený od hmoty, ktorá ho sprevádza od samého počiatku, svojim prostredníctvom privádza k Bohu celé stvorenstvo.

Grégorios Palamas, veľký teológ Byzancie, sa búril proti platonizmu, ktorý v 14. storočí, počas paliologovskej renesancie fascinoval byzantskú inteligenciu a dokonca aj niektorých významných teológov. Pri hodnotení tohto obdobia mnohí byzantologovia idú až do takej krajnosti, že schvaľovaním myslenia hesychastického učenca sa byzantská cirkev rezolútne obrátila chrbtom k duchu renesancie.²¹

Palaiologovská renesancia však „príliš“ uprednostňovala antické filozofické doktríny, čo viedlo Palamu k tomu, že aktualizoval biblickú tradíciu a zdôrazňoval význam sviatostí, cez ktoré sa hmota *zduchovňuje*, pričom však nezaničí.

Triumf hesychizmu alebo palamizmu vyvolal v Byzancii obnovu liturgického života, ikonografie a viedol k všeobecnému oživeniu byzantskej cirkvi. Renesancia a humanizmus s vyznávaním helenizmu a platónskej filozofie tak nemali v Byzancii svoje pokračovanie. Byzancia teda nepoznala humanizmus a niektorí autori sa domnievajú, že vďaka dvojitému víťazstvu Palamu, nad Barlaamovým occamizmom a nad gréckou filozofiou, nedošlo na kresťanskom Východe k reformačnému hnutiu.

Jedným z najodvážnejších teológov po Palamovi bol v Byzancii laik Nikolaos Kabasilas (1320/25-1371). Vysoký úradník byzantskej administrácie, ktorý aktualizoval význam laikov v mystickom živote cirkvi. Laikov vyzdvihoval nad mníchov. Vzorom mnícha je anjelský život, ale laik je celý človek. Jeho knihy *Život v Kristu* a *Výklad Božej liturgie* sú aktuálne dodnes vo východnom kresťanskom prostredí.

¹⁸ 1 Kor 6, 19.

¹⁹ Grégorios Palamas: Triady I., 2, 2.

²⁰ Grégorios Palamas: Triady II., 2, 9.

²¹ Porovnaj: Geanakoplos, D. J.: Interaction of the „Sibling“ Byzantine and Western Cultures in the Modele Agens and Italián Renaissance, London 1976, s. 21.

BYZANTSKÝ ANTIPALAMIZMUS

V XIV. storočí sa v samotnej Byzancii formuje veľmi silná opozícia voči palamizmu. Opozičné hnutie bolo výsledkom vplyvu západného filozoficko – teologického myslenia na byzantské intelektuálne prostredie. Preto v sporoch s palamistami vystupovali predovšetkým poprední intelektuáli, akými nesporne boli Gregoras, Barlaam, Manuel Kalekas, Démétrios Kydones a jeho brat Prochoras. Antipalamisti nasledovali filozoficko-teologickú doktrínu sv. Tomáša Akvinata, nerozlišovali medzi Božou podstatou a Božím pôsobením navonok, ako palamisti, čo bolo hlavným bodom vzájomných sporných diskusií. Antipalamisti sa držali iba racionálnych argumentov a intuitívna stránka ľudskej mystiky bola považovaná za prameň heterodoxie.²² Zdôrazňovanie vnútorného oslovenia človeka Bohom bolo považované za hrubé zmaterializovanie Boha. Sv. Tomáš Akvinat neprijíma augustínovskú doktrínu poznania cez Božie oslovenie a vnútornú mystickú intuíciu, ale z rozumu činí jediný prostriedok kontemplatívneho participovania človeka v Božom živote.²³ Ak by platil daný argument, potom by bolo možné deifikáciu dosiahnuť pomocou čistého intelektualizmu.²⁴

NA ZÁVER

Palamizmus sa veľmi skoro rozšíril a postupne aj udomácnil v krajinách východnej Európy. Prenikol predovšetkým do rumunských kniežatstiev, na Balkánsky polostrov a v Rusku až po Novgorod. Vďaka palamizmu sa prehĺbil kresťanský mysticizmus aj v týchto oblastiach.

prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.; Inštitút histórie, Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra č. 1, Prešov 080 01 (belejkan@unipo.sk)

---

²² Heterodoxia (gr.) – odklon od cirkevného učenia.

²³ Demétrios Kydones, akokoľvek bol Grék, predsa v liste svojmu priateľovi Kaloferasovi, neskrýval svoje nadšenie a radosť z teologickej *Summy* sv. Tomáša: „Vďaka tomu naša viera je vyzbrojená všetkými možnými argumentmi“. A podľa jeho brata Prochorasa: „Kto poznal Božiu milosť, poznal Božiu podstatu“. Pozri: Migne: *Patrologiae graece*, CLI, s. 693-716.

²⁴ Podľa názoru Paula Evdokimova v uvedenom konflikte nešlo iba o spor medzi dvoma filozofickými doktrínami, aristotelizmom a platonizmom, ale aj o hlboký dogmatický problém rozlíšenia medzi katafatickou a apofatickou teológiou. Porovnaj Paul Evdokimov: Pawoslawie, Warszawa 1975, s. 42.

Summary

Byzantine Hesychasm as Way to Holiness

Imrich Belejkanič

The aim of this study is to present the Byzantine hesychasm as one of the ways to achieve holiness. Hesychasm, or palamism, as it is sometimes known, has gone through a particular development process. During a certain period, the Christian East somehow 'forgot hesychia' which was a characteristic of the East at that time.

Palamism became common in Byzantia and gradually spread to the other Eastern Christian countries. It strengthened Christian spirituality in Romania, Serbia, Russian Ukraine and other countries. Therefore, Palamism became one of the specific features of Eastern Christianity and had a major influence on the development of monasticism.